

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС**БОНДАР О. Г.,**

доктор юридичних наук, професор,
перший проректор
(Запорізький національний університет)

ФЕДЧИШИН Д. В.,

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
(Запорізький національний університет)
Стаття поширюється на умовах
ліцензії CC BY 4.0

УДК 349.41**DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.4.1.19>****ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПАТЕНТУВАННЯ У СФЕРІ БІОТЕХНОЛОГІЙ:
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЩОДО ЗАХИСТУ МАЛОГО ФЕРМЕРСТВА**

У Європі зараз тривають суперечливі дебати щодо патентів на насіння. Європейське законодавство тільки на початку шляху впровадження цієї нової технології, і саме тому ЄС діє обережно, з огляду на потенційні ризики для біорізноманіття. Потрібно підтримати позицію депутатів, які виступають за повну заборону патентів на традиційно виведені сорти.

Україна, як країна, що прагне до інтеграції в європейський правовий простір і водночас залишається аграрною державою з високим потенціалом у сфері рослинництва, не може стояти осторонь цих викликів. І хоча українське законодавство вже частково гармонізоване із європейським у сфері інтелектуальної власності, питання патентування біотехнологічних розробок, зокрема генетично модифікованого насіння, залишається малорозвиненим і потребує чіткого нормативного врегулювання. Без цього існує ризик, що українські дрібні фермери опиняться в залежності від транснаціональних корпорацій, які контролюють доступ до посадкового матеріалу, що в перспективі може створити загрозу національній продовольчій безпеці.

Як результат, патентування біотехнологій може викликати подальше зосередження влади на ринку сільськогосподарських ресурсів у руках великих корпорацій, що створює соціальну нерівність, обмежує права малих фермерів та знижує їх можливості для адаптації до швидко змінюваного ринку. Це також може призвести до збільшення рівня залежності від транснаціональних корпорацій, що контролюють більшість патентованих технологій у сільському господарстві.

Приклади, наведені у статті, демонструють, що прагнення західних країн поширити власні правові підходи до захисту інтелектуальної власності на селекційні досягнення та ГМО, пов'язане не стільки з турботою про розвиток агросектору, скільки з бажанням закріпити монополію та максимізувати прибутки.

У цьому контексті особливої уваги потребує ситуація в Європейському Союзі, де фермери вже зараз опиняються під загрозою втрати контролю над насінням. Якщо правові тенденції щодо патентування збережуться, європейські аграрії можуть зіткнутися з такими ж обмеженнями, як і їхні колеги у США – від

зростання витрат на насіння до обмеження права зберігати й використовувати його у наступних сезонах. У разі «сліпого» копіювання європейських чи американських моделей регулювання, українські фермери можуть втратити доступ до традиційного насіння, опинитися під тиском монополій і втратити можливість впливати на генетичне різноманіття культур.

Ключові слова: *сільське господарство; продовольча безпека; землі сільськогосподарського призначення; генетично модифікований організм; біотехнології; земельні правовідносини; землекористування; сталий розвиток; екологічна безпека.*

Bondar O. H., Fedchyshyn D. V. Legal regulation of patenting in the field of biotechnology: European experience of protection of small-scale farming

Controversial debates are currently underway in Europe regarding seed patents. European legislation is only at the beginning of the path to implementing this new technology, which is why the EU is acting cautiously, given the potential risks to biodiversity. It is necessary to support the position of deputies who advocate a complete ban on patents for traditionally bred varieties.

Ukraine, as a country striving for integration into the European legal space and at the same time remaining an agrarian state with high potential in the field of plant growing, cannot stand aside from these challenges. And although Ukrainian legislation is already partially harmonized with European legislation in the field of intellectual property, the issue of patenting biotechnological developments, in particular genetically modified seeds, remains underdeveloped and requires clear regulatory regulation. Without this, there is a risk that Ukrainian small farmers will find themselves dependent on transnational corporations that control access to planting material, which in the future may pose a threat to national food security.

As a result, patenting of biotechnology may lead to further concentration of power in the agricultural resource market in the hands of large corporations, which creates social inequality, limits the rights of small farmers and reduces their ability to adapt to a rapidly changing market. It may also lead to an increase in the level of dependence on transnational corporations that control most of the patented technologies in agriculture.

The examples given in the article demonstrate that the desire of Western countries to extend their own legal approaches to the protection of intellectual property to breeding achievements and GMOs is associated not so much with concern for the development of the agricultural sector, but with the desire to consolidate a monopoly and maximize profits.

In this context, the situation in the European Union, where farmers are already at risk of losing control over seeds, requires special attention. If legal trends regarding patenting continue, European farmers may face the same restrictions as their counterparts in the United States - from increasing costs for seeds to restrictions on the right to store and use them in subsequent seasons. In the case of blind copying of European or American regulatory models, Ukrainian farmers may lose access to traditional seeds, find themselves under pressure from monopolies, and lose the opportunity to influence the genetic diversity of crops.

Key words: *agriculture; food security; agricultural land; genetically modified organism; biotechnology; land legal relations; land use; sustainable development; environmental safety; farming.*

Вступ. На тлі зростаючого занепокоєння щодо того, чи зможе світ, який вже зазнав наслідків зміни клімату, виробляти достатньо продовольства для забезпечення потреб усього населення планети, вчені активно шукають нові шляхи забезпечення продовольчої

безпеки. Одним із найбільш обговорюваних інструментів у цьому контексті стала технологія «направленого редагування геному» CRISPR, яку багато експертів вважають справжнім проривом – а інколи навіть потенційною панацеєю. Проте впровадження цих інновацій значною мірою стримується застарілою системою патентного регулювання, яка не відповідає потребам сучасної науки та сільського господарства.

Патенти – це виключні права на комерційне використання технічного винаходу. У Європі зараз тривають суперечливі дебати щодо патентів на насіння. Європейський парламент та держави-члени ЄС намагаються знайти рішення, щоб зупинити видачу патентів на біологічні ресурси, необхідні для селекції. У ЄС існує сильний політичний консенсус щодо заборони видачі патентів на звичайне насіння. Тим не менш, Європейське патентне відомство продовжує їх видавати. Тому ЄС необхідно знайти рішення, щоб забезпечити свободу діяльності для звичайних селекціонерів та водночас обмежити сферу дії патентів, виданих на генетично модифіковані рослини, включаючи насіння, отримане за допомогою нової генної інженерії. Це нагальна проблема, яку необхідно вирішити, щоб захистити майбутнє європейської селекції рослин, сільського господарства та виробництва продуктів харчування.

Україна, як країна, що прагне до інтеграції в європейський правовий простір і водночас залишається аграрною державою з високим потенціалом у сфері рослинництва, не може стояти осторонь цих викликів. І хоча українське законодавство вже частково гармонізоване з європейським у сфері інтелектуальної власності, питання патентування біотехнологічних розробок, зокрема генетично модифікованого насіння, залишається малорозвченим і потребує чіткого нормативного врегулювання. Без цього існує ризик, що українські малі фермерські господарства опиняться в залежності від транснаціональних корпорацій, які контролюють доступ до посадкового матеріалу, що в перспективі може створити загрозу національній продовольчій безпеці.

Із цих позицій актуальним вбачається формування ефективної моделі продовольчої безпеки України як країни, яка має бути спрямована на створення конкурентоспроможного продовольчого комплексу з оптимальною структурою виробництва, здатного в умовах міжнародної економічної інтеграції та глобалізації випускати високоякісну конкурентоспроможну продукцію, забезпечувати потреби населення у продуктах харчування та належний рівень продовольчої безпеки держави з урахуванням еколого-економічних пріоритетів розвитку [1].

Виклад основного матеріалу. Упродовж останніх двох десятиліть розвиток біотехнологій загострив питання інтелектуальної власності, особливо в сфері насінництва. Великі агрохімічні корпорації здобули домінуючі позиції на ринку абіотично стресостійких сортів, зосередивши у своїх руках значну частку патентів. Така монополізація викликає як етичні, так і економічні занепокоєння, особливо в умовах, коли новітні геномні технології подаються як потенційне вирішення глобальних продовольчих викликів. Ілюстрацією масштабів цієї тенденції є кількість патентних заявок у галузі: на сьогоднішній день подано близько 43 000 патентів, з яких понад 39 000 – у Сполучених Штатах. Це відповідає приблизно 21 000 патентним сімействам. Із цієї кількості понад 24 000 патентів уже було видано, тоді як близько 10 000 перебувають на розгляді. Решта заявок були припинені з різних причин.

Цифри з The Lens підтверджують величезне домінування так званої «Великої четвірки»: вони володіють більшістю винаходів, безпосередньо або через свої дочірні компанії. Bayer, яка придбала Monsanto у 2018 році, володіє майже 50%, Corteva – близько 30%, а BASF та Syngenta розподіляють близько 10% патентних сімейств. З 15 найбільших власників лише один, Stine Seeds Farm, не належить до «Великої четвірки». Тому концентрація інтелектуальної власності в галузі кліматично адаптованого насіння є величезною. «Велика четвірка» агрохімічних корпорацій чітко орієнтується на просування новітніх форм генетично модифікованих організмів, що створюються із застосуванням нативних трансгенних генів. За умов широкого впровадження цих технологій, корпорації потенційно отримують можливість контролювати не лише ключові елементи глобального продовольчого ланцюга, але й, що особливо тривожно, базові біологічні процеси, що є основою життя на планеті.

У 2023 році міжнародна організація «No seed patents!» провела ґрунтовне дослідження стану патентування рослин і насіння, зосередившись, зокрема, на практиці звичайної (традиційної) селекції. У межах цього дослідження було проаналізовано дані з баз Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO) та Європейського патентного відомства (EPO). Основною метою було виявлення вже виданих патентів та патентних заявок, що охоплюють традиційні методи селекції, які раніше не підлягали патентуванню. Виявлено близько 80 патентів на рослини, виданих у 2023 році. З них понад 20 стосувалися традиційної селекції. Власниками патентів є такі компанії, як Nunhems/BASF, Enza Zaden, KWS, Rijk Zwaan, Seminis/Bayer and ChemChina/Syngenta. Однак процеси, що використовуються у випадковому мутагенезі, використовувалися для обходу заборон, викладених у статті 53 (b) European Patent Convention (EPC), яка забороняє патенти на сорти рослин та традиційну селекцію рослин [2].

Крім того, подальші дослідження з використанням бази даних PINTO, створеної Європейською насінневою асоціацією (European Seed Association (ESA)), виявили 115 відповідних європейських патентів, що стосуються 1365 сортів рослин та понад 40 видів рослин. Більше 400 сортів охоплені більш ніж одним патентом, і на один сорт може бути подано до шести патентів. Кількість сортів рослин, охоплених патентами, подвоїлася між 2020 і 2024 роками. Компанії, які володіють найбільшою кількістю патентів, – це Bayer (Seminis/Monsanto), BASF (Nunhems) and Rijk Zwaan. За ними йдуть ChemChina/Syngenta and KWS [3].

Якщо ініціативи щодо заборони патентів на традиційну селекцію зазнають невдачі, ситуація в Європі стане більш-менш такою ж, як і в США: великі корпорації, такі як Bayer та Corteva, BASF та ChemChina, незабаром зможуть контролювати все насіння в Європі – з генною інженерією чи без неї. Згідно зі звітом Сільськогосподарської служби США, чотири провідні компанії (Bayer, Corteva, ChemChina та BASF) у США володіють правами інтелектуальної власності на 97% ріпаку, 95% кукурудзи, 84% сої, 51% пшениці та 74% бавовни [4]. Хоча патенти на сорти рослин та традиційну селекцію рослин заборонені в Європі, сотні патентів на традиційно виведені помідори, салат, броколі, кукурудзу та ячмінь вже видано, що впливає на понад 1300 традиційно виведених сортів.

Зазначене свідчить про загальну тенденцію до посилення позицій транснаціональних компаній у сфері аграрних технологій, що супроводжується стрімким зростанням кількості патентів на відповідні технології, зосереджених у руках кількох гравців. Ці патенти забезпечують юридичний захист їхніх розробок і надають виключні права на відтворення, використання, продаж і розповсюдження винаходів. Хоча з правової точки зору така практика є логічною, вона викликає значну стурбованість серед експертів у сфері селекції та захисників прав фермерів. Їхнє занепокоєння пов'язане з ризиком подальшої монополізації ринку, витісненням дрібних гравців та істотним обмеженням інноваційного потенціалу в аграрному секторі.

У цьому контексті особливої актуальності набуває чітке розмежування правових режимів, які застосовуються до різних об'єктів аграрної інтелектуальної власності. Варто чітко розуміти, що продукти біотехнологій та селекційні досягнення є двома самостійними об'єктами інтелектуальної власності, які регулюються різними міжнародними актами і підпадають під різні правові режими в національному законодавстві. Так, охорона винаходів, зокрема біотехнологічних розробок (у тому числі генетичних модифікацій), регулюється положеннями Паризької конвенції про охорону промислової власності 1883 року. Натомість правове регулювання використання генетичних ресурсів і захист нових сортів рослин базується на інших міжнародних документах, як-от Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин, Конвенція ООН про біологічне різноманіття, а також Міжнародний договір про генетичні ресурси рослин для продовольства і сільського господарства. Це розмежування має принципове значення для розуміння того, чому об'єкти традиційної селекції повинні мати окремий правовий режим, орієнтований на підтримку аграрної сталості та доступу до насіння, на відміну від комерційно орієнтованої біотехнології, що підлягає патентуванню. Згідно з Директивою ЄС про біотехнології № 98/44 від 1998 року, держави-члени зобов'язані

надавати захист біотехнологічним винаходам відповідно до свого національного патентного законодавства [5].

Водночас за необхідності, держави-члени ЄС повинні адаптувати або доповнити своє національне патентне законодавство згідно специфічних правил для того, щоб адекватно враховувати технологічні розробки з використанням біологічного матеріалу, який також відповідає вимогам патентування. При цьому у держав-членів зберігаються зобов'язання з міжнародних угод, наприклад, Угоди ТРІПС від 1994 р., Конвенції про біологічне різноманіття від 1992 р.

В Україні відсутнє спеціальне законодавче регулювання відносин, які пов'язані з біотехнологіями, що негативно впливає на розвиток сфери біотехнологій в нашій державі та на відновлення порушених прав. Так, питання правової охорони біотехнологічних винаходів знайшли часткове відображення у Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15.12.1993 р. Відповідно до цього закону біотехнологічні розробки можуть підлягати патентуванню. Своєю чергою, правовий захист сортів рослин регулюється Законом України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21.04.1993 р. Цей закон передбачає, що селекціонери можуть отримати майнові права на сорти, які є новими, відмінними, однорідними та стабільними, за умови реєстрації та видачі охоронного документа. Такий поділ має надзвичайно важливе значення для українських фермерів і селекціонерів. Поєднання цих режимів без належного розмежування може призвести до правової плутанини, необґрунтованих обмежень прав аграріїв та концентрації контролю над насіннєвим ринком у руках великих компаній. Саме тому Україні варто особливо уважно стежити за європейськими тенденціями та формувати власну збалансовану політику, яка б одночасно забезпечувала інноваційний розвиток і захист продовольчого суверенітету.

До того ж, норми щодо правової охорони винаходів у галузі біотехнологій також закріплені у статті 221 Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами – з іншого боку (2014 р.). Угода розширила чинний режим патентного захисту в Україні, передбачаючи, окрім традиційного патентування біотехнологічних винаходів, також можливість видачі додаткового охоронного сертифіката.

Зважаючи на це, Україні необхідно забезпечити гармонізацію національних стандартів з європейськими, щоб уникнути правових прогалин та забезпечити чітке розмежування прав у галузі біотехнологій. Принципи європейського законодавства можуть стати важливим орієнтиром для удосконалення патентної системи в Україні та підтримки інноваційної активності в біотехнологічній сфері.

Окрім іншого, зміни клімату, війна в Україні, нестабільність ринків і трансформація продовольчих ланцюгів актуалізують питання чіткого правового врегулювання використання біотехнологій, а також потребу в оновленні державної політики у цьому напрямі, з урахуванням міжнародних стандартів і зобов'язань [6]. Необхідно акцентувати й на стратегічній важливості взаємодії України та ЄС у такій сфері співробітництва, як заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і тварин, зокрема, поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій шляхом впровадження найкращих практик у цих сферах [7].

Патентне законодавство у різних країнах має свої особливості, однак більшість юрисдикцій дозволяють патентування окремих компонентів рослинництва, як-от геномні послідовності, специфічні ознаки або методи селекції – за умови їх новизни, винахідницького рівня та промислового застосування. Природні об'єкти, включаючи насіння, рослини й тварин, а також звичайні біологічні процеси, як правило, не підлягають патентному захисту. Однак сорти рослин можуть бути захищені через спеціальний Сертифікат охорони сорту (PVP – plant variety protection), відповідно до конвенцій Міжнародного союзу з охорони нових сортів рослин (UPOV – Union Internationale pour la protection des obtentions végétales). Такий захист надається лише у разі, якщо сорт є новим, однорідним та стабільним. Селекціонери

зберігають право використовувати захищене насіння для подальшої селекції, а фермери – у певних випадках можуть його повторно використовувати, але не продавати чи обмінювати без згоди правовласника.

Очікується подальше зростання кількості патентів, особливо на тлі впровадження технологій редагування геному (CRISPR). Це призводить до накладення патентів один на одного: на окремі види насіння може одночасно поширюватися до 8–10 патентів. Це ускладнює отримання ліцензій, підвищує витрати селекціонерів і створює ризики для дрібних фермерів. Багато хто може навіть відмовитися від повторного використання традиційного насіння, побоюючись порушити патентні права.

Європейська Комісія у своєму нещодавньому дослідженні попередила, що така ситуація може стати бар'єром для виходу на ринок малих компаній, обмежуючи доступ до інновацій та генетичного матеріалу. Це підсилює потребу в перегляді чинної системи інтелектуальної власності.

Європейська рада протягом тривалого часу не може досягти консенсусу щодо доцільності дозволу на патенти. Основні суперечки точаться навколо ризиків обмеження вибору для фермерів, можливого посилення монополій на ринку насіння та загроз для продовольчої безпеки. Позиція Європейського парламенту є категоричною. Значна частина депутатів виступає за повну заборону патентів на традиційно виведені сорти. Вони акцентують увагу на тому, що монополізація ринку декількома транснаціональними агрохімічними корпораціями призведе до зростання цін для фермерів, втрати вибору та обмеження інновацій. Європейське законодавство тільки на початку шляху впровадження цієї нової технології, і саме тому ЄС повинен діяти обережно, з огляду на потенційні ризики для біорізноманіття.

У відповідь на ці занепокоєння фахівці у галузі біотехнологій стверджують, що нові сорти рослин, створені з використанням методів генної інженерії, мають потенціал бути більш стійкими до посухи, шкідників і знижувати потребу в агрохімікатах. Прихильники ширшого використання ГМО також аргументують свою позицію здатністю таких технологій підвищити врожайність, покращити якість харчової продукції та зробити внесок у боротьбу з глобальним голодом. Наприклад, експерт з проблем голоду ООН Сільві Бунет стверджує, що африканським фермерам потрібне сертифіковане якісне генетично модифіковане насіння, яке дасть набагато більше врожаю за менших витрат праці [8]. Своєю чергою, Марвін Бартелс вважає, що генна інженерія дозволить вирішити проблеми охорони навколишнього середовища та голоду завдяки широкомасштабному впровадженню доступного м'яса на клітинній основі, що позбавить людство необхідності займатися скотарством [9]. Крім того, представники Всесвітньої організації інтелектуальної власності, а також великі компанії – виробники генетично модифікованого насіння – наполягають, що патентна охорона необхідна для стимулювання наукового прогресу. На їхню думку, саме така система дозволяє створювати та поширювати інноваційні технології, які в перспективі допоможуть вирішити глобальні проблеми, включно з боротьбою з голодом.

Однак погодитися з цим твердженням повною мірою досить складно. Існує низка аргументів, які ставлять під сумнів однозначну користь поширення ГМО – особливо для країн Глобального Півдня. Дослідження і практика свідчать про потенційні ризики для продовольчої безпеки та зростання залежності від транснаціональних корпорацій. Як підкреслює докторка С. І. Стрба, яка досліджує вплив інтелектуальної власності на розвиток країн Африки, навіть країни з високим рівнем впровадження ГМО не застраховані від кризи. Зокрема, Південно-Африканська Республіка, яка з 1998 року активно використовує генетично модифіковане насіння й наразі входить до десятки найбільших виробників ГМО у світі, не змогла вирішити проблему продовольчої безпеки. Навпаки, країна, як і інші держави південноафриканського регіону, продовжує переживати серйозні продовольчі виклики [8]. Отже, на прикладі ПАР можна побачити, що наявність біотехнологій сама по собі не гарантує стійкої продовольчої системи. Без системної політики, що враховує інтереси дрібних фермерів, регіональні особливості й доступ до ресурсів, технології можуть поглибити нерівність, а не вирішити гуманітарні проблеми.

Вчена також звертає увагу на те, що високоврожайні сорти, стійкі до посухи або шкідників, не завжди є ефективними в реальних умовах. Часто такі генно-модифіковані рослини виявляються погано адаптованими до специфічних місцевих кліматичних і ґрунтових умов, що в окремих випадках призводило до повної втрати врожаю. Натомість насіння, отримане від локальних фермерських сортів, краще пристосоване до конкретного середовища й забезпечує стабільну продуктивність. На думку С. І. Стрби, справжня мета великих біотехнологічних компаній полягає не стільки в боротьбі з голодом, скільки у створенні глобальної монокультури. Це не лише завдає шкоди біорізноманіттю, але й ставить дрібних фермерів у залежність від комерційного насіння, яке необхідно купувати щосезону. Така ситуація знижує продовольчий суверенітет країн та підриває місцеві аграрні системи. Виходячи з цього, стверджується, що справжній шлях до подолання голоду полягає не у масовому впровадженні ГМО, а у підтримці малих фермерів, які виробляють до 80% продовольства на африканському континенті. Сьогодні важливо зміцнити неформальний обмін насінням, розвивати горизонтальні зв'язки між громадами та зберігати локальні аграрні знання як ключові чинники продовольчої безпеки.

Необхідно наголосити, що, на відміну від законодавства про селекційні досягнення, патентне право практично не захищає інтереси фермерів. Показовим є приклад компанії Monsanto (нині дочірнє підприємство Bayer), яка, володіючи патентами на генно-модифіковане насіння, подала понад 150 судових позовів проти фермерів у США за «незаконне» повторне використання насіння. Традиційне право зберігати, обмінювати та продавати насіння стало обмеженим, а фермерів фактично заохочують доносити один на одного за порушення патентного законодавства [10]. Більш того, Monsanto притягувала фермерів до відповідальності навіть у випадках випадкового переносу запатентованих генів через перехресне запилення. Це означає, що фермери змушені уникати навіть ненавмисного потрапляння модифікованих ознак у свої культури, що фактично позбавляє їх звичного права вільно користуватись насінням.

Вищенаведені приклади демонструють, що прагнення західних країн поширити власні правові підходи до захисту інтелектуальної власності на селекційні досягнення та ГМО пов'язане не стільки з турботою про розвиток агросектору, скільки з бажанням закріпити монополію та максимізувати прибутки.

У цьому контексті особливої уваги набуває врахування ситуації в Європейському Союзі, де фермери вже зараз опиняються під загрозою втрати контролю над насінням. Якщо правові тенденції щодо патентування збережуться, європейські аграрії можуть зіткнутися з такими ж обмеженнями, як і їхні колеги у США – від зростання витрат на насіння до обмеження права зберігати й використовувати його в наступних сезонах.

Отже, зміни у правовій системі, що стосуються патентування на нові біотехнології, можуть мати значний вплив на фермерів, зокрема на їхню здатність до ведення господарства та доступ до сільськогосподарських ресурсів. З введенням патентів на генетично модифіковані сорти рослин виникають нові правові та економічні бар'єри, що можуть ускладнити діяльність малих фермерських господарств.

Однією з основних проблем є збільшення витрат на придбання насіння. Великі корпорації, які володіють патентами на нові сорти, часто встановлюють високі ліцензійні збори для використання їхніх технологій. Це створює значний фінансовий тягар для фермерів, які можуть не мати можливості для закупівлі дорогого патентованого насіння. Підвищення витрат на ліцензії може призвести до того, що менші фермери будуть змушені шукати альтернативні джерела насіння, або взагалі відмовитися від впровадження нових технологій, що, у свою чергу, обмежує їх можливості для підвищення врожайності.

Іншою проблемою є обмеження права на використання власного насіння. В багатьох випадках фермери, які використовують патентоване насіння, не можуть зберігати частину врожаю для посадки наступного сезону, оскільки на це може бути накладено юридичне обмеження через патенти. Це змушує фермерів щорічно купувати нове насіння, що веде до додаткових фінансових витрат і залежності від великих агрохімічних компаній.

Патентування нових технологій також може призвести до зменшення біорізноманіття в сільському господарстві. Дрібні фермери, які не мають доступу до патентованих сортів, можуть бути змушені використовувати обмежену кількість генетичних матеріалів, що ускладнить їх здатність адаптуватися до зміни клімату чи нових екологічних умов.

Крім того, впровадження генетично модифікованих організмів на ринку може спричинити соціальні та етичні питання. Фермери можуть опинитися під тиском, оскільки їм потрібно буде вибирати між новими технологіями, що підвищують врожайність, та збереженням традиційних методів ведення сільського господарства.

Як підсумок, патентування біотехнологій може викликати подальше зосередження влади на ринку сільськогосподарських ресурсів в руках великих корпорацій, що створює соціальну нерівність, обмежує права малих фермерів та знижує їх можливості для адаптації до швидко змінюваного ринку. Це також може призвести до збільшення рівня залежності від транснаціональних корпорацій, що контролюють більшість патентованих технологій у сільському господарстві.

Висновки. Очевидно, що розмиття меж між традиційною селекцією та генною модифікацією значно ускладнює діяльність сільськогосподарських виробників. Це сприяє виникненню додаткових витрат, юридичної невизначеності, а також може фактично зупинити розвиток класичної селекції рослин, яка є основою аграрної інновації. У відповідь на це багато європейських асоціацій селекціонерів висловлюють серйозну стурбованість. Вони наполягають на тому, що патенти не повинні перешкоджати традиційному вирощуванню нових сортів, і закликають до повної заборони патентування будь-яких рослинних «винаходів», отриманих за допомогою модифікації.

Отже, у центрі дискусії постає фундаментальне питання: чи повинні основи продовольчої безпеки, зокрема насіння, залишатися у вільному доступі, чи можуть бути перетворені на інтелектуальну власність кількох транснаціональних корпорацій. Вибір між цими двома підходами визначатиме майбутнє аграрного сектору не лише в ЄС, а й у глобальному масштабі.

Ці виклики надзвичайно актуальні й для України, яка активно інтегрується в європейський ринок, зокрема аграрний. Як одна з провідних сільськогосподарських країн Європи, Україна ризикує потрапити в подібну залежність від патентовласників, якщо не сформує власну збалансовану політику у сфері біотехнологій та прав селекціонерів. У разі «сліпого» копіювання європейських чи американських моделей регулювання, українські фермери можуть втратити доступ до традиційного насіння, опинитися під тиском монополій і втратити можливість впливати на генетичне різноманіття культур.

Підсумовуючи, зазначимо, що Україні вже сьогодні варто чітко окреслити свої національні інтереси у сфері захисту біорізноманіття, прав фермерів і підтримки вітчизняної селекційної науки, аби уникнути глибокої залежності від транснаціональних компаній у стратегічно важливій галузі – продовольчій безпеці.

Список використаних джерел:

1. Fedchyshyn D., Ignatenko I., Bondar O. Legal provision of food security and rational land use in organic production in Ukraine in the context of European integration: monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing». 2022. 250 p.
2. European Patent Convention. URL: <https://www.epo.org/en/legal/epc/2020/a53.html>
3. Euroseeds. URL: www.euroseeds.eu/pinto-patent-information-and-transparency-on-line/
4. Agricultural Marketing Service. USDA. 2023. URL: <https://www.ams.usda.gov/sites/default/files/media/SeedsReport.pdf>
5. Directive 98/44/EC of the European Parliament and of the Council of 6 July 1998 on the legal protection of biotechnological inventions OJ L 213, 30.7.1998, p. 13–21.
6. Бондар О. Г., Федчишин Д. В. Повоєнне відновлення аграрного сектору на засадах впровадження біотехнологій та виробництва органічної продукції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 219.

7. Fedchyshyn D., Ignatenko I., Bondar O., Leiba L. Organic production in the context of ensuring food security of Ukraine. *Revista de Ciências Agroveterinárias*. 2024. Vol. 23. № 2. P. 320–333.

8. Strba S.I. Legal and institutional considerations for plant variety protection and food security in African development agendas: solutions from WIPO? *Journal of intellectual property law and practice*. 2017. Vol. 12. № 3. P. 200. URL: <https://doi.org/10.1093/jiplp/jpw209>.

9. Bartels M. Ethical limits for patentability? On the board of appeal's balancing of animal suffering and medical benefit – T 0682/16 Non-human organism/INTREXON of 5 June 2020. *GRUR International*. 2021. Vol. 70. № 1. P. 46.

10. Patents on Life. Religious, moral, and social justice aspects of biotechnology and intellectual property / ed. by T.C. Berg, R. Cholij, S. Ravenscroft. Cambridge, 2020. P. 16.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.08.2025

Дата публікації: 26.09.2025

